

тури. – 2009. – № 3. – С. 43. **13. Співак Д.П.** Форми взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства (політико-правовий аналіз) / Д.П. Співак // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. – 2011. – № 123. – С. 158. **14. Калашніков В.А.** Проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні / В. А. Калашніков // Наукові праці МАУП. – 2011. – № 2. – С. 65. **15. Бальцій Ю.** Громадянське суспільство в Україні в умовах розбудови правової демократичної державності / Ю. Бальцій // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 1(11). – С. 48. **16. Коваленко В.Г.** Стан та проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні / В.Г. Коваленко // Вісник Донбаської національної академії будівництва і архітектури. – 2009. – № 3. – С. 43. **17. Зобенько І.О.** Стан та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні / І. О. Зобенько // Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях студентської молоді «Родзинка – 2008»: Х Всеукр. студ. наук. конф., 24-26 квітня 2008 р., м. Черкаси. Серія Суспільні науки / М-во освіти і науки України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – С. 154-155. **18. Сухицька Н.В.** Правосвідомість громадян України: стан та напрямки розвитку / Н. В. Сухицька // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2012. – Т. 25 (64). № 1.2012. – С. 49. **19. Якименко Ю.** Громадянське суспільство в Україні: основні характеристики / Якименко Ю. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ucers.org/ukr/article.php?news_id=320 **20. Калашніков В.А.** Проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні / В.А. Калашніков // Наукові праці МАУП. – 2011. – № 2. – С. 65. **21. Коваленко В.Г.** Цит. праця. – С. 43-44. **22. Мех О.А.** Громадянське суспільство в Україні, як умова науково-технологічного та соціально-економічного прогресу / О.А. Мех // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 1 (18). – С. 139-140. **23. Співак Д.П.** Цит. праця. – С. 161. **24. Бальцій Ю.** Громадянське суспільство в Україні в умовах розбудови правової демократичної державності / Ю. Бальцій // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 1(11). – С. 49.

УДК 340.13

Л. І. ЗАМОРСЬКА**НОРМАТИВНИЙ ЗМІСТ СУЧАСНОГО ПРАВА**

Досліджується нормативна сутність (зміст) сучасного права та її прояв. При цьому акцентується увага на інших, не менш важливих ознаках права, які підкреслюють важливість його нормативного характеру. Нормативне розуміння права в сучасних умовах робить наголос на обґрунтуванні та розкритті ролі права як чіткого, владного регулятора суспільних відносин з метою формування цивілізованого громадянського суспільства і правової держави, здійснення пов'язаних з цим соціально-економічних та інших реформ, забезпечення і охорони інтересів, прав і свобод громадян, виховання членів суспільства в дусі поваги і найстрогішого дотримання Конституції держави і законів, зміцнення законності і правопорядку, боротьби зі злочинністю.

Ключові слова: право, норма права, нормативність права, об'єктивне право, інституційність права.

Заморская Л.И. Нормативное содержание современного права

Исследуется нормативная сущность (содержание) современного права и ее проявление. При этом акцентируется внимание на других, не менее важных признаках пра-

© ЗАМОРСЬКА Любов Ігорівна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»

ва, которые подчеркивают важность его нормативного характера. Нормативное понимание права в современных условиях делает упор на обосновании и раскрытии роли права как четкого, властного регулятора общественных отношений с целью формирования цивилизованного гражданского общества и правового государства, осуществление связанных с этим социально-экономических и других реформ, обеспечения и охраны интересов, прав и свобод граждан, воспитание членов общества в духе уважения и строгого соблюдения Конституции государства и законов, укрепления законности и правопорядка, борьбы с преступностью.

Ключевые слова: право, норма права, нормативность права, объективное право, институционность права.

Zamorskaya Lubov. Normative content of modern law

This article explores the legal entity (the content of) the modern law and its manifestation. This focuses on other equally important features which underline the importance of its regulatory nature. Normative legal thinking in today's emphasis on reasoning and disclosure of the role of law as a clear, powerful regulator of social relations in order to form a civilized civil society and rule of law, the implementation of the related socio-economic and other reforms, support and protect the interests, rights and freedoms of citizens, education of members of society in a spirit of respect and the strictest observance of the Constitution and laws of the state, strengthening the rule of law, combat crime.

Key words: law, norms of law, the normativites of law, objective law, institucionnost of law.

Питання про розуміння права – основне, ключове у сучасному правопізнанні. В залежності від його вирішення трактуються всі інші правові явища та процеси. Не інакше, як на підставі чіткої уяви про те, що є правом, можна визначити перспективи розвитку та шляхи підвищення ефективності не лише юриспруденції, але й практики нормотворчості, навести у владі і в Україні в цілому порядок, заснований на силі права – саме під цим кутом зору, на нашу думку, належить аналізувати й оцінювати наявні основні шляхи праворозуміння, як у національній юриспруденції, так і в юриспруденції в цілому. Будь-яке визначення права, як переконує величезний історичний досвід, відносно, оскільки не може охопити усього різноманіття його властивостей і характеристик.

В ході еволюційного розвитку держави, суспільства, і відповідно права, виробилися конкретні підходи до його розуміння. Проте, особливої уваги заслуговує саме його нормативний зміст (характер, підхід), оскільки право не існує без норм (правил поведінки), які системно впорядковують і виражають його характер.

На сучасному етапі удосконалення нормативного змісту права важливими стали наукові праці таких вчених як Ю.М. Оборотова, В.В. Дудченко, Н.М. Крестовської, А.Ф. Крижанівського, М.І. Козюбри, О.Г. Мурашина, М.С. Кельмана, І.Г. Оборотова, К.В. Горобця, А.А. Козловського, С.Д. Гусарєва, П.С. Пацурківського та ін.

Нормативний характер права відображає об'єктивну потребу охопити загальним правилом повторювані кожного дня акти виробництва, розподілу і обміну продуктів та намагання зробити так, щоб окрема людина підкорялася загальним законам виробництва і обміну. Нормативність – універсальна і глибинна якість права. Норма є і у стародавньому звичаї, і в сучасному законі¹.

Як зазначає П.С. Пацурківський, нормативний характер права розуміється так, що право як державна воля суспільства проявляється у реальному житті не інакше як система офіційно визнаних чинних в даній державі юридичних норм.

Цю систему норм у юриспруденції прийнято називати правом в об'єктивному змісті, тобто, об'єктивним правом².

Н.М. Крестовська визначає об'єктивним правом систему всіх діючих у країні норм права, відбитих в різних джерелах права і не залежних від індивіда³.

Саме нормативність права створює можливості для виникнення економічної, єдиної, загальнообов'язкової, безперервнодіючої системи типових масштабів поведінки, яка покликана забезпечувати ціленаправлене і гармонічне функціонування та розвиток всього суспільства залежно від об'єктивних потреб його членів. Рівень нормативності зумовлюється передусім повнотою врегулювання юридичними нормами суспільних відносин, які потребують правової регламентації.

Нормативна властивість права, як вважають прихильники цього підходу, дозволяє зрозуміти і пояснити співвідношення сутності змісту і форми права. Якщо сутність права полягає в тому, що воно є зумовлена усім реальним життям державна воля суспільства, то його зміст складає саме нормативне вираження цієї волі – система норм права, що продукуються державою та охороняються нею ж. Інакше, ніж шляхом видання чи санкціонування владою загальнообов'язкових норм, неможливо вознести волю суспільства в ранг закону, виразити її як державну, тобто обов'язкову. Тим самим зміст права конкретизує сутність права даного суспільства у всьому різноманітті норм, що його складають.

Норми права відрізняються від інших соціальних норм (звичаїв, моралі та ін.) рядом тільки їм належних властивостей. Зокрема, до них належать: встановлення або санкціонування тільки державою; охорона від порушень можливістю застосування державного примусу; загальнообов'язковість; формальна визначеність; інституційність; властивість офіційного регулятора суспільних відносин⁴; має чітко виражений зміст, який формулюється у вигляді суб'єктивних прав та юридичних обов'язків; адресована колу не персоніфікованих суб'єктів; характеризується неоднократністю дії, якщо щодо іншого немає застереження у самій нормі; впливає на суспільні відносини з метою закріплення правопорядку; не вичерпує своєї обов'язковості визначеною кількістю застосування; її чинність припиняється відповідно до спеціальної процедури; має чітко визначену логічну структуру; є основним елементом структури системи права.

Як справедливо стверджує О.Ф. Скакун, будь-яка правова норма стає оцінкою типової повторюваної ситуації, зумовленої свідомою і вольовою поведінкою людей⁵.

Крім того, слід зауважити, що на відміну від інших соціальних норм, правові видаються або санкціонуються державою та охороняються (поряд з вихованням та переконанням, що властиво й іншим соціальним нормам) можливістю застосування, коли це необхідно, примусових юридичних санкцій.

Необхідно підкреслити, що у вітчизняній юриспруденції було піддане справедливій критиці формулювання радянського періоду про те, що нібито все право зводиться до заходів примусу і що його застосування забезпечується виключно «примусовою силою держави». Подібні висловлювання, хибні у будь-які часи, стають особливо неприйнятними в нинішніх умовах, оскільки більшість громадян добровільно і свідомо узгоджують власну поведінку з нормами права. Разом з тим на відміну від норм моралі, корпоративних, релігійних та інших соціальних норм за правом завжди «стоїть» апарат держави, готовий у випадку порушення норм права примусити відповідних суб'єктів правовідносин до їх дотримання. Саме тому одна з найважливіших особливостей права полягає не в забезпеченні

права примусовою силою держави, а тільки у можливості державного примусу як гарантії охорони правових норм від порушень.

У безпосередньому зв'язку з попередньою перебуває й інша особливість права – його загальнообов'язковість. Вона – наслідок і прояв державного суверенітету. Всі інші різновиди соціальних норм обов'язкові лише для відповідної частини населення, і тільки правові норми загальнообов'язкові для всіх громадян. Цим самим праву відводиться роль нормативної основи законності і правопорядку, всієї правової системи суспільства. Ще одна, як зазначалось, характерна риса права – його формальна визначеність, тобто точність, чіткість, місткість, чому сприяють, зокрема, такі його внутрішні властивості, як надавально-зобов'язальний характер, специфічна структура (будова) правових норм і юридична техніка їх зовнішнього оформлення.

Особливо важливою властивістю права, що надає йому формальну визначеність, є його інституційність, яка за своїм значенням може виступати і як окрема особливість права, що зумовлена його нормативними ознаками. Ця властивість характеризується наступними рисами. По-перше, на відміну від моралі, правосвідомості та інших форм суспільної свідомості, право належить до субординаційного «поверху» надбудови. Його систему (внутрішню будову) складають сукупність правових утворень, до яких належать норми права, правові інститути, підгалузі та галузі права. По-друге, норми, що утворюють право, видаються або санкціонуються державою у чітко визначених формах, якими є певні джерела права.

Саме інституційність дозволяє праву бути стійким утворенням. Характерними проявами цієї властивості права є різноманітні джерела права, які являються формою його загальнообов'язкової нормативності⁶. Крім того, як визначає О.П. Масюкевич, інституційність права зумовлена наявністю значної кількості нормативних актів, присвячених регулюванню окремих його інститутів⁷.

Проте сама ж формальна визначеність права як нормативного утворення проявляється у тому що правова норма впливає на підсвідомість кожної людини і формує у неї страх перед відповідальністю, яка настане за невиконання чи неналежне виконання того чи іншого юридично закріпленого правила поведінки, що допомагає зменшити кількість правопорушників у суспільстві. Незалежно від того, до якої правової системи держава належить, у нормі присутня така ознака, як формальна вираженість, чи то у статтях певних офіційних документів, чи то у судових прецедентах. Так, зокрема, основною формою закріплення норм у межах романо-германської правової системи є стаття чи частина статті нормативно-правового акта, а в англо-американській правовій системі характеризується формальним вираженням норм у судовому прецеденті.

Владно-регулятивна природа права розкриває специфіку його соціального призначення як державного регулятора суспільних відносин. Будучи, з одного боку, як і всі інші соціальні норми, результатом пізнання та відображення об'єктивного світу, узагальненням інформації про нього, а з іншого боку – засобом зворотнього впливу на суспільство, соціальним регулятором відносин між людьми, норми права й у цій якості відзначаються істотними особливостями. Суть їх полягає в тому, що юридична норма, як і право в цілому, не просто соціальний, а особливий державний регулятор суспільних відносин. Ця ознака, по-перше, проявляється в тому, що право регулює відносини між людьми у відповідності із втіленою в ньому волею. Тому на відміну від інших соціальних регуляторів, кожен з

яких у тому чи іншому суспільстві може проявлятися у неоднакових нормативних системах⁸.

По-друге, право – єдина нормативна система, регулюючий вплив якої на відносини між людьми зумовлює для їх учасників певні юридичні наслідки. Специфіка регулятивної ролі права пов'язана з надавально-зобов'язуючим характером більшості складових його норм – правил поведінки. Ці безпосередньо регулятивні норми встановлюють за наявності відповідних умов вид та міру можливої і належної поведінки учасників суспільних відносин, що охороняються та гарантуються державою, їх взаємні суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Тим самим суспільним відносинам надається характер правових відносин, тобто суспільних відносин, учасники яких (суб'єкти) є носіями прав та обов'язків.

По-третє, висхідний момент регулятивного впливу права полягає в тому, що юридична норма за своїм інтелектуально-вольовим змістом являє собою ідеальну модель певного виду правовідношення у його абстрактно-типових рисах, безвідносно до того чи іншого суб'єкта⁹. Саме ця особливість загального характеру юридичних норм і права в цілому в поєднанні з їх загальнообов'язковістю дозволяє їм бути, стосовно різних суб'єктів права, однаковою моделлю можливої та належної поведінки, впорядкування відносин між ними, у правовому врегулюванні яких зацікавлені держава та суспільство. Тим самим право виступає в якості єдиного офіційного критерія правомірної та неправомірної поведінки.

Ця особливість права знаменна ще й тим, що нею підкріплюється висхідна ще від Канта та Гегеля і водночас суперсучасна ідея філософського трактування права як наявного буття свobodної волі¹⁰. Водночас зазначимо, що прогресивний характер даної ідеї, який збагачує наші уявлення про право, може мати практичне значення лише за умови з'ясування об'єктивних критеріїв визначення цієї «міри свободи»¹¹. Такими критеріями є юридичні оператори, способи і засоби забезпечення правомірної та припинення неправомірної поведінки суб'єктів правовідносин: суб'єктивні права (правомочності) і юридичні обов'язки, принципи, дозволи, заохочення, обмеження, заборони, санкції і т.д. Встановлюючи права і демократичні принципи, право одночасно закріплює необхідні обов'язки, обмеження, заборони¹².

«Нормативність», як зазначає А.Ф. Крижанівський, яка закладена у правову норму, спрацьовує як типовий алгоритм поведінки суб'єктів у відповідних життєвих ситуаціях¹³. Іншими словами, дане явище як специфічна властивість права, виявляє його зміст і призначення у соціумі¹⁴; в нормативності виражається необхідність утвердження в суспільних відносинах нормативних начал, пов'язаних із забезпеченням впорядкованості суспільного життя, руху суспільства до свободи, згоди і компромісу в суспільному житті, захищеного статусу автономії особи, її прав і свободи поведінки¹⁵.

Нормативний характер права дає можливість виразити типові для певного суспільства протиріччя, а також способи вирішення можливих конфліктів і спорів. Зазвичай право орієнтоване на майбутнє, адресоване учасникам суспільних відносин і має значення лише там, де у адресата норми присутній вибір варіантів поведінки¹⁶.

На основі узагальнення розглянутих вище ознак права, що складають ядро його нормативного розуміння, можна сформулювати наступне загальне визначення поняття права: право – це система загальнообов'язкових, формально-визначених норм, що спрямовані на вираження волі суспільства, її загальнолюдський харак-

тер, видаються чи санкціонуються державою, охороняються можливістю державного примусу, розраховані на багаторазове застосування і є офіційним регулятором суспільних відносин. Зрозуміло, що запропоноване визначення права не може претендувати на роль єдино правильного, оскільки право – це складне багаторівневе та багатоаспектне явище. Виправданим і навіть доцільним може бути вживання декількох його визначень, які, в свою чергу, можуть бути як загальними, що дають більш чи менш цілісне уявлення про право, так і частковими, що акцентують увагу на окремих істотних сторонах його прояву.

Нормативне розуміння права в сучасних умовах робить наголос на обґрунтуванні та розкритті ролі права як чіткого, владного регулятора суспільних відносин з метою формування цивілізованого громадянського суспільства і правової держави, здійснення пов'язаних з цим соціально-економічних та інших реформ, забезпечення і охорони інтересів, прав і свобод громадян, виховання членів суспільства в дусі поваги і найстрогішого дотримання Конституції держави і законів, зміцнення законності і правопорядку, боротьби зі злочинністю. Необхідність розв'язання цих завдань сьогодні особливо актуальна і необхідна в умовах становлення і розвитку правової української державності.

1. *Теорія держави і права*. Академічний курс / [під ред. О.В. Зайчука та Н.М. Оніщенко]. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 280.
2. *Пацурківський П.С.* Сучасні проблеми правопізнання. навч.посіб. / Пацурківський П.С. – Чернівці: Рута, 2001. – С. 52-53.
3. *Крестовська Н.М.* Теорія держави і права: Елементарний курс / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвеева / [вид. друге]. – Х.: Одиссей, 2008.– С. 178.
4. Борщевський І.В. Право в системі соціальних норм / І.В. Борщевський // Вісник Одеського національного університету ім. Мечнікова – 2008. – Т.13. – Вип. 9. – С. 6.
5. *Скакун О.Ф.* Етнокультурний зміст права / О.Ф. Скакун // Часопис Київського університету права – 2004. – № 4. – С. 19.
6. *Общетеоретическая* юриспруденция. Учебный курс: учебник / [под ред. Ю.Н. Оборотова]. – Одесса : Феникс, 2011. – С. 52.
7. *Масюкевич О.П.* Теория государства и права: учеб. пособ. / Масюкевич О.П. / [3-е изд.]. – М.: Изд.-торг. корпорация «Дашков и К», 2007. – С. 147–149.
8. *Забігайло В.* Кількістю законів до Європи не наблизися: Розвиток права та ефективність економічних реформ в Україні / В. Забігайло // Закон і бізнес. – 2001. – №8. – С.6.
9. *Нормы советского права: Проблемы теории* [под ред. М.И.Байтина и В.К.Бабаева]. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – С.235-243.
10. *Гегель Г.В.Ф.* Философия права / Гегель Г.В.Ф. – М.: Мысль, 1990. – С.157.
11. *Козловський А.А.* Право як пізнання. Вступ до гносеології права / Козловський А.А. – Чернівці: Рута, 1999. – С.201-214.
12. *Алексеев С.С.* Право на порозі третього тисячелеття. Некоторые тенденции мирового правового развития – надежда и драма современной эпохи / Алексеев С.С. – М.: Статут, 2000. – С.172.
13. *Крижанівський А.Ф.* Феноменологія правопорядку: поняття, виміри, типологія / Крижанівський А.Ф. – Одеса: Фенікс, 2006. – С. 44.
14. *Мірошниченко М.* Право: терміно-поняття, поняття, категорія / М. Мірошниченко // Право України. – 2006. – № 3. – С. 29.
15. *Плавич В.П.* Проблеми сучасного праворозуміння / В.П. Плавич // Юридична Україна. – 2004. – № 8 (20). – С. 120.
16. *Александров Н.Г.* Сущность права / Александров Н.Г. – М., 1959. – С. 35–36.